

Språkplanlegging i Latvia etter Sovjetunionens fall: Det nasjonale programmet for opplæring i latvisk som andrespråk

Temaet i denne artikkelen er andrespråk. Jeg skal skrive om et prosjekt som handler om andrespråklæring og -undervisning, og som i stor grad bygger på skandinaviske, deriblant norske andrespråks erfaringer.

Dette prosjektet, som kalles Det nasjonale programmet for latviskopplæring, var en direkte følge av det akutte behovet for latviskopplæring for språklige minoriteter som oppstod etter det raske skiftet av statsspråk da Latvia fikk uavhengighet i 1991. Prosjektet ble satt i gang som en del av den nødvendige språkplanlegginga i og med den nye språksituasjonen.

I artikkelen vil jeg først ta for meg noen teoretiske og allmenne prinsipper for språkplanlegging slik disse er beskrevet av Einar Haugen (1968). Dette vil bli brukt som et utgangspunkt og en referanseramme for det jeg skriver om. Deretter vil jeg gjøre rede for noe av bakgrunnen for språk- og befolknings situasjonen i Latvia i dag. Videre vil jeg gi et innblikk i arbeidet med det nasjonale programmet for latviskopplæring, et arbeid som pågår i Latvia akkurat nå, progresjonen i dette arbeidet og hva som gjenstår av prosjektet ifølge planene. Til slutt vil jeg reflektere litt omkring hvilke lærdommer og erfaringer et prosjekt som dette kan gi, hvordan situasjonen for latvisk er i Latvia i dag, og hvilke perspektiver en kan se for seg.

Hva innebærer språkplanlegging?

Ifølge Haugen er det flere faktorer å ta hensyn til i forbindelse med språkplanlegging, f.eks. å etablere normer for godt skriftspråk og talespråk, dessuten å vurdere hvor hensiktsmessig språket er som uttryksmiddel for brukerne pluss å utvikle språket til et redskap for tenkning ("for den skapende og forskende tanke"). Han nevner også spørsmål som en stats eventuelle rolle i språkplanlegging, i hvilken grad et språk kan formes ved hjelp av "planmessige vedtak", og hvem som egentlig er kvalifisert til å gjøre dette. Haugen peker også på det faktum at spørsmål omkring språket samtidig er sosiale og politiske spørsmål.

Med hensyn til prinsipper for språkplanlegging bemerker Haugen at det er vanskelig å bruke generelle prinsipper fordi man alltid vil stå overfor en bestemt sosial situasjon. Videre påpeker han at det er lett å la seg lede av følelser ettersom disse alltid er sterke når det dreier seg om ens eget språk. Som språkplanlegger står man ifølge ham friest når man begynner fra grunnen av (f eks ved analfabetisme). Men selv da finnes det faste språknormer som det kan være vanskelig å rokke ved.

Til tross for disse vanskelighetene foreslår Haugen å sette opp noen prinsipper. Han tar utgangspunkt i en indisk språkplanleggingsekspert, P S Ray, som mener at ethvert språkplanleggingsprogram bør ha tre hovedprinsipper. Ray kaller dem effektivitet, rasjonalitet og allmennhet. Effektivitet har å gjøre med læringsproblemet for språkbrukeren, dvs om en ny form er lettere å lære enn en gammel og dermed om belastningen på menneskelig energiforbuk blir mindre enn før ved innføring av en ny form. Rasjonalitet har sammenheng med samtidens krav til intellektuell presisjon og om språket tilfredsstillende disse kravene. Allmennhet betyr ideelt sett at språket eller formen må kunne brukes av brukerne slik at det/den bekrefter deres selvrespekt og ikke støter an hos noen.

Imidlertid mener Haugen at selv om slike abstrakte mål kan være klargjørende, er de vanskelige å anvende i praksis fordi virkeligheten ser annerledes ut. Problemene ligger på et annet nivå enn dette, og dermed kan de ikke løses på dette nivået. Haugen setter selv opp fire prinsipper som han mener er mer tilpasset den praktiske hverdag. Han tar utgangspunkt i det han mener er to helt sentrale begrepspar, nemlig form og funksjon, igangsetting og fullføring. Forholdet mellom disse blir da at med hensyn til form vil igangsetting si: 1. valg av norm, og fullføring vil si: 2. kodifisering av formen, mens med hensyn til funksjon vil igangsetting si: 3. utbygging av funksjon, og fullføring vil si: 4. godkjenning fra samfunnets side.

Disse prinsippene er ganske overordna og generelle, men likevel mye mer praktisk anvendbare enn Rays, noe som, som nevnt, er Haugens hensikt med dem. Jeg vil nå se litt nærmere på hvilket innhold Haugen legger i prinsippene sine.

Med prinsipp 1 (valg av norm) mener Haugen det vanskelige og ofte omstridte valget blant flere muligheter hvor det ofte skjer at en gruppe av befolkningen

blir favorisert. Haugen peker på hvordan slike valg kan føre til reaksjoner som solidaritet kontra alienasjon, som er ytterpunkter i hver sin ende av skalaen. På den ene sida kan ei eller flere grupper føle solidaritet med den gruppa hvis språk blir valgt, og være innstilt på å overvinne store språksforskjeller. På den andre sida kan det motsatte skje hvis slik solidaritet mangler. Selv små forskjeller vil da kunne føre til alienasjon, dvs følelsen av å stå utenfor (altså vil slike helt forskjellige reaksjoner kunne sies å være psykologisk betinga). Alternative muligheter er middelveiløsninger, eventuelt konstruksjon av en ny norm eller innføring av en norm utenfra.

Under prinsipp 2 (kodifisering av formen) tar Haugen for seg problemene rundt valg av skrift og ortografi, uttale, grammatiske former og leksikalske enheter.

Under prinsipp 3 (utbygging av funksjon) tar Haugen for seg ordforråd, ords opprinnelse og oppståen, kamuflerte og ikke-kamuflerte lånord, behovet for nye termer avhengig av hvem man er og hva man driver med. Han konsentrerer seg spesielt om fagterminologi. Haugen viser til at språkplanleggere oftest har vært nødt til å kopiere vokabularet i andre språk ved utbyggingen av ordforrådet i sitt eget språk, enten ved hjelp av nydannelse eller ved hjelp av overføring. Eksempler her er på den ene sida engelsk med det Haugen kaller ufullstendig tilpassing av lånord, og på den andre sida islandsk, gresk og hebraisk med deres puristiske innstilling og dermed sterkere hevdelse av identitet. På dette området har dansk og riksmål gått i samme retning som engelsk, mens nynorsk gikk i samme retning som islandsk først, seinere mer i samme retning som engelsk. I tillegg til fagterminologi nevner Haugen også utbygging av språklige uttrykk på områder som har med fantasi og følelser å gjøre. Han viser til at moderne leksikografer ofte er interessert i å ta opp slike uttrykk fra dagligtalen eller dialektene rett og slett fordi det er der det er flest av dem eller der de er best utbygd. Moderne forfatteres verker brukes også.

Om prinsipp 4 (godkjenning fra samfunnets side) skriver Haugen bl a: "Planleggeren spår, samfunnet rår". Haugen tar her for seg myndighetenes suksess kontra mislykkethet opp gjennom historien i forbindelse med forsøk på innføring av bestemte normer. Han kommer inn på det han kaller den biologiske metafor, dvs det at forrige århundres språkhistorikere så på språket som en organisme som det ikke nyttet å prøve å påvirke. I motsetning til dette

står vårt århundres strukturelle metafor hvor språket ses som en struktur, og hvor alt henger sammen. Anvendt lingvistikk har her gitt praktiske resultater. Haugen sammenlikner sosial planlegging og språkplanlegging. Begge har blitt faktorer man må regne med.

Haugen kommer med følgende påstand: "Hvorvidt et samfunn er villig til å akseptere språkendringer avhenger av hvor vanskelig det er å lære dem, og i hvilken grad samfunnet vil pålegge seg en viss selvdisciplin." Han mener at småbarnstadiet og oppdragelsen antakelig er viktig hvis man vil forandre på grunntrekk i grammatikken og uttalen. Skolen, lærerne og etterutdanning av dem er viktig for forandringer i skrijving og rettskriving. Ordforrådet forandres stadig, og her er det mange faktorer som spiller inn, både kjente og ukjente. Ifølge Haugen er det antakelig ortografi og fagterminologi som passer best for planlegging. Haugen avrunder med å sammenlikne språkvaner med isberg. Man ser bare en liten del av dem. Derfor er språkplanleggingen mer kunst enn vitenskap, og den er det muligens kunst på samme måte som politikk. "Språkplanleggeren må ha profetisk teft", hevder Haugen. Han viser igjen til P S Ray som mener at målet bare kan nås hvis det i hovedsak er identisk med folkets ubevisste mål.

Seinere i artikkelen vil jeg, der hvor det er naturlig, komme tilbake til disse prinsippene. Spesielt prinsipp 1 og 4 (valg av norm og godkjenning fra samfunnets side) vil jeg komme nærmere inn på fordi det som disse prinsippene dreier seg om, kan knyttes direkte til situasjonen i Latvia i dag.

Noe om bakgrunnen for språk- og befolknings situasjonen i Latvia i dag

Den bakenforliggende årsaken til at arbeidet med det nasjonale programmet kom i gang, var det som skjedde etter Sovjetunionens fall i 1989. Da Sovjetunionen brøt sammen, var den etniske situasjonen og språksituasjonen i Latvia nokså spesiell. Noen tall kan illustrere dette og også gi en pekepinn om potensielle problemer ved en rask overgang fra russisk til latvisk som stats-språk.

Sammenlignet med sine baltiske naboland hadde Latvia på slutten av 1980-tallet den største russiske befolkningen med 34 prosent. De etniske latvierne representerte bare 52 prosent av det totale befolkningstallet (Priedite 1996:3),

mens Estland hadde 30 prosent russere og 62 prosent estere, og Litauen hadde bare 9 prosent russere og 80 prosent litauere. Folketellinga i 1989 viste at 37,7 prosent av befolkningen, eller mer enn én million innbyggere, ikke snakka latvisk (Kamenska 1995:V) (landet hadde da til sammen ca 2,7 millioner innbyggere mot 2,5 millioner i dag) (dette tallet har gått ned som en følge av både emigrasjon og en drastisk nedgang i fødselstallene). Mens opp mot 70 prosent av de etniske latvierne var tospråklige, var det bare 23 prosent av de ikke-etniske latvierne som kunne latvisk (Latvia. Human Development Report. UNDP Riga 1995:23).

Med hensyn til tallene for Latvias del i dag, er disse svært usikre. Men de som har fulgt utviklingen på nært hold, har merket seg at etniske latviske ungdommer har dårlige kunnskaper i russisk i dag, og at russerne snakker mye mer og bedre latvisk enn de gjorde for få år siden.

Et annet viktig moment her er at svært mange av de ikke-latvisktalende innbyggerne heller ikke var (eller er) latviske statsborgere. Her finnes ikke sikre tall, men data fra "The Department of Citizenship and Immigration" (under Justisministeriet) (Kamenska 1995:66) viser at antallet innbyggere uten statsborgerskap i 1994 var i underkant av 700 000 (i 1997 var dette tallet uforandrad) (Latvia. Human Development Report. UNDP Riga 1997:53). Bare 8 prosent av disse skal ha oppgitt at de snakka latvisk i familien, mens 84 prosent skal ha oppgitt at de snakka russisk (Latvia. Human Development Report. UNDP Riga 1995:23). Denne klare sammenhengen mellom mangel på latviskkunnskaper og mangel på latvisk statsborgerskap kan forklares med at det ikke har vært lett å få statsborgerskap og heller ikke alltid ønskelig å søke om det, sett fra minoritetenes side, bl a på grunn av at man ikke har følt seg velkommen til å søke. Dette igjen kan ha slått ut negativt i forhold til motivasjon for å lære statsspråket, og må helt klart være en hindring på veien mot den integrering av minoritetene som myndighetene ønsker.

Som følge av befolkningssammensetningen og de manglende latviskkunnskapene hos de ikke etnisk-latviske innbyggerne (minoritetsbefolkningen), ble situasjonen svært problematisk da landet fikk uavhengighet og den nasjonale oppvåkningsprosessen begynte å skyte fart. Den konkrete årsaken til at Latvia kom opp i en slik befolknings- og språksituasjon, var russifiseringsprosessen som hadde pågått i sovjettida. Under sovjetstyret hadde russisk vært det uoffisielle statsspråket som gradvis hadde tatt over alle vitale funksjoner i

samfunnet. Bakgrunnen for dette var at med oppbygginga av ny industri i Latvia etter andre verdenskrig trengte man arbeidskraft, og gjestearbeidere fra Russland og resten av Sovjetunionen ble oppfordra til å komme til Latvia for å bo og arbeide der. De etablerte sine egne samfunn, og det skal ikke ha vært gjort noen forsøk på integrering i det opprinnelige latviske samfunnet.

I disse nye sovjetiske samfunnene hadde man selvfølgelig behov for skolegang for barna, og dette behovet ble dekket ved at man først satte i gang russiske klasser i latviske skoler og litt etter litt etablerte russiske skoler. Undervisningen i disse skolene foregikk på russisk etter Moskvas fagplaner. Det var undervisning i latvisk 2 - 3 timer i uka (Priedite, personlig opplysning), men det skal ikke ha vært noen motivasjon for å lære latvisk ettersom dette språket ble ansett for å være uten betydning. Russisk, derimot, ble lansert som Sovjetunionens lingua franca (Priedite 1997:7) Dette var en gradvis overgang, og russisk ble aldri offisielt statsspråk (jf avsnittet over), derfor er det vanskelig å årstallsfeste noe her.

Det latviske språket hadde altså lav status og lav prestisje, og som en følge av dette fikk latviske lærere som begynte å arbeide i russiske skoler, dårlig lønn og liten respekt. Mange lærere ville naturlig nok ikke arbeide der, men svært ofte var det å begynne å arbeide i russiske skoler siste utvei for latviske lærere som ville ha en lærerjobb. I motsetning til dette ble de latviske skolene bemanna med dyktige russiske lærere som fikk ekstra betalt, og elevene fikk russiskundervisning 6 - 8 timer i uka (dette foregikk i ti av elleve års skolegang) (Priedite, personlig opplysning). På universiteter og andre institusjoner for høyere utdanning ble bruken av latvisk redusert. Også på andre områder i det offisielle liv ble latvisk systematisk skifta ut med russisk, for eksempel i statsadministrasjonen og i offentlig virksomhet (handel, helesevesen og transport) (Priedite 1997:7).

Denne gradvise innføringa av russisk var sovjetmyndighetenes form for språkplanlegging og kan ses som en slags stille anvendelse av Haugens prinsipp 1 og 4.

Med den nye politiske situasjonen på slutten av 80-tallet og begynnelsen av 90-tallet ble denne språksituasjonen radikalt forandra. I 1989 vedtok man en språklov, og ei språkplanlegging begynte fra latvisk hold (igjen ser vi Haugens prinsipp 1 og 4). Språkloven ga latvisk språk samme formelle status som

russisk. Det vil si at man da hadde en tospråklighetslov. I 1991 fikk Latvia selvstendighet, og i 1992 ble Språkloven endra. Den fastslår at latvisk er det eneste statspråket. Denne endringa begrunnes av latvierne i dag med at hvis de ikke hadde gjort dette, ville latvisk aldri ha vunnet fram i forhold til russisk. Til det var latvisk i altfor stor grad satt utafør, og man måtte gjøre noe drastisk for å at språket skulle bli tatt i bruk igjen (problemet var også at det stort sett var latvierne som var tospråklige, mens russerne stort sett var ettspråklige). Det er ikke vanskelig å forstå dette argumentet isolert sett, men enkelte negative konsekvenser av ei slik lovendring gjør at dette også må ses i en større samfunnsmessig sammenheng.

I løpet av svært kort tid forsto russerne at morsmålet deres ikke lenger hadde samme status som før. Dette opplevde de som en krenkelse av sine rettigheter. Det er naturlig at denne raske forandringa av det latviske og det russiske språkets status tilfredsstilte de etniske latvierne, men samtidig måtte det føre med seg store problemer både for den latvisktalende delen av befolkningen og for den ikke-latvisktalende delen.

Her er det naturlig å trekke inn Haugens begrep alienasjon, noe som først gjaldt de etniske latvierne i sovjettida, så russerne da tospråklighetsloven ble endra (prinsipp 1).

Språkloven slo fast at *"The State provides that all inhabitants of Latvia have the right to master the Latvian language, finances the instruction of the Latvian language at State-owned educational institutions, and organizes the production of the necessary educational resources"* (Republic of Latvia Language Law 1992:34). Videre kom det bestemmelser om visse krav til språkkunnskaper både for å beholde visse jobber og for å få statsborgerskap. Språkkunnskapene skulle dokumenteres gjennom forskjellige språktester. Imidlertid var det ikke gjort noen forberedelser for å gi språkopplæring til dem som ikke beherska språket. Begrepet latvisk som andrespråk fantes ikke, og det fantes heller ikke lærere som var utdannet til å undervise i latvisk som andrespråk. Situasjonen var svært vanskelig, og både i og utafør Latvia var det mange som med god grunn fryktet at denne situasjonen til og med kunne komme til å bli farlig på grunn av de spente og usikre forholdene for russerne, og på grunn av mange latviers og russeres åpne nasjonalistiske og fiendtlige holdning overfor hverandre.

Det nasjonale programmet for latviskopplæring

De nye latviske myndighetene forsto at det var nødvendig å begynne å arbeide med en plan for et språkopplæringsprogram for de såkalte minoritetene så fort som mulig, altså opplæring i latvisk som andrespråk. Bak denne ideen lå også forståelsen av at den ikke-latvisktalende delen av befolkningen måtte integreres hvis landet skulle kunne utvikle seg til et stabilt demokrati, og at det å beherske statsspråket var en svært viktig forutsetning for at integrering skulle kunne finne sted.

Det var imidlertid mange hindringer på veien mot dette målet. Landet var i en helt ny politisk fase med et nytt politisk system med flere (og nye) partier, et nytt økonomisk system og en befolkning som prøvde og fremdeles prøver å forstå og lære hva dette nye systemet innebærer, og hvordan det fungerer. Dessuten hadde landet en svak økonomi.

Et annet problem var at de etniske latvierne hadde vært undertrykka i flere tiår og følte at deres språk, kultur og identitet var trua. Deres holdninger til og ideer om eget språk kunne være en hindring for myndighetenes planer. Det var og er fremdeles en svært utbredt oppfatning blant latviere at latvisk er et så vanskelig språk at utlendinger ikke kan lære det. I tillegg blir latvisk av mange sett på som et svært spesielt og egenarta språk som ikke må "ødelegges" av kontakt med andre språk, noe som mange mener kan skje hvis russerne får anledning til å lære det. Det er ikke helt klart hva de legger i dette, men det ser iallfall ut til at idealet er å bevare språket slik det er, og at fremmed ordforråd er uønska i skriftspråket. Alt dette kan ses som et resultat av mange års etnisk, språklig og kulturell undertrykkelse og isolasjon.

Det oppstår også misforståelser når man snakker om latvisk som andrespråk. Mange spør for eksempel hvordan latvisk kan være andrespråk når det er statsspråket. For dem kan ikke latvisk være annet enn førstespråk.

Videre er situasjonen for lærerne problematisk. Som nevnt ovenfor hadde verken latvisk språk eller latvisklærere særlig mye respekt eller status i sovjettida. Lærernes lønninger var og er fremdeles lave. Som et eksempel kan nevnes at ei gjennomsnittslønn dekker bare husleie for en leilighet i Riga. Dette tvinger lærerne til å arbeide to skift på skolene sine eller til å ha to jobber. Man har også en flukt fra læreryrket (Latvia. Human Development Report. UNDP Riga 1998:35) idet mange lærere slutter i skolen og begynner for

eksempel å undervise tysk eller engelsk i private institusjoner, eller de begynner å arbeide i banker. Dette er mer attraktivt og prestisjefylt, og de får bedre betaling.

Motstanden mot å gi russerne noe som helst var åpen i alle deler av samfunnet, fra topp til bunn, og ble reflektert for eksempel i leserbrev i avisene hvor de mest ekstreme deltakerne i debatten argumenterte for å stenge alle russiske skoler og deportere alle russere til Russland. Dette gjorde selvfølgelig russerne usikre og nervøse, og noen reiste fra Latvia. Men majoriteten må bli fordi de ikke har noe sted å dra, eller har valgt å bli fordi de ser på Latvia som hjemlandet sitt. Svært mange av dem er da også født der.

Utarbeidinga av programmet

I 1994 ble planen om et nasjonalt program for latviskopplæring satt ut i livet i og med at den latviske statsministeren sendte en forespørsel til FN-organisasjonen UNDP (The United Nations Development Programme) om støtte til utarbeiding av et slikt program. I mai og juni 1995 utarbeidet en faggruppe bestående av nasjonale og internasjonale medlemmer (her kom artikkelforfatteren inn i bildet) et slikt program. Med økonomisk støtte og ekspertstøtte fra åtte land (Canada, Danmark, Finland, Tyskland, Israel, Norge, Sverige og USA) og tre internasjonale organisasjoner (UNDP, UNESCO og Europarådet) ble programmet gjort mulig.

Etter at faggruppa hadde avslutta arbeidet sitt, ble det nasjonale programmet for latviskopplæring vedtatt av den nye latviske regjeringa etter valget høsten 1995. Programmet er basert på fagplaner for grunnskole og voksenopplæring som ble utarbeidet av faggruppa, og det består av følgende målsetninger:

For grunnskolen:

- etterutdanning av lærere i høyere utdanningsinstitusjoner (lærerutdanningsinstitusjoner)
- etterutdanning av latvisklærere i minoritetsskoler
- etterutdanning av lærere i minoritetsskoler som vil måtte drive fagundervisning på latvisk
- opplæring av lærebokforfattere og utarbeiding av nye lærebøker
- intensivkurs for de niendeklassingene som ikke omfattes av programmet (dette fungerte ikke fordi ingen ville gå på slike kurs)
- utvikling av et nytt eksamenssystem (dette ble ikke en del av 4-årsprosjektet)

Programmet for latviskopplæring for voksne som vil lære seg latvisk eller supplere latviskkunnskapene har følgende punkter:

- utvikling av nytt undervisningsmateriale, hvor også et undervisningsprogram for TV inngår
- etterutdanning av lærere
- bruk av TV og andre massemedia for å vekke interesse for opplæring i latvisk som andrespråk.

(Latvia. Human development Report. UNDP Riga 1996:74)

For minoritetsskolenes del er dette programmet planlagt som en 10-års overgangsfase. I disse skolene skal man ha en gradvis overgang til en situasjon hvor 10 prosent av fagene undervises på latvisk i 1. klasse mens 50 prosent av fagene undervises på latvisk i 8. og 9. klasse (dvs at man går fra 10 til 50% i løpet av skoletida). 10. - 12. klasse skulle da gå over til bare latvisk i 2005 (Latvia. Human Development Report. UNDP Riga 1997: 60).

Dette vil kunne medføre et arbeidsledighetsproblem for de russiske faglærerne. Derfor ønsker ikke alle å gå like fort fram. I utkastet til et nytt lovforslag "Om statsspråket" er ikke årstallet 2005 nevnt i denne forbindelsen (grunnen er at spørsmålet behandles i utdanningsloven).

Iverksettinga av programmet

I 1996 begynte iverksettinga av deler av programmet med utvikling av undervisningsmateriale, herunder et undervisningsprogram for TV, korte filmsekvenser, skriving av håndbøker for lærere og organisering av etterutdanningskurs for lærere som skulle bli såkalte "multiplikatorer", dvs lærere som skal arbeide/fungere som kursholdere for andre lærere. Man tenkte seg et slags system hvor en kjernegruppe av spesielt utvalgte lærere skulle spre sine kunnskaper videre.

Jeg vil på de neste sidene konsentrere meg om dette siste punktet (etterutdanning av lærere) fordi det er denne delen av programmet jeg sjøl har vært direkte involvert i.

I løpet av høsten, vinteren og våren 1996/1997 ble det holdt fem seminarer for lærere (multiplikatorer) hvor internasjonale kursholdere var engasjert. De fleste av disse kursholderne hadde vært med i faggruppa som utarbeidet programmet i mai-juni 1995. Hvert seminar bestod av 19 undervisningstimer.

Både teoretiske og praktiske emner ble tatt opp, fra andrespråksteori via andrespråksundervisning og -læring til voksenpedagogikk.

Kursdeltakerne bestod av 30 skolelærere og 10 voksenlærere (37 kvinner og 3 menn). De var valgt ut på basis av personlige søknader hvor de ble bedt om å formulere hvorfor de søkte om plass på kurset. De undertegna en kontrakt hvor de forplikta seg til å holde seminarer for andre lærere i latvisk som andrespråk.

I denne tida har både internasjonale kursholdere og latviske lærere gått gjennom en både vanskelig og interessant prosess. Nedenfor vil jeg trekke fram noen hovedpunkter fra denne prosessen.

Som nevnt er begrepet latvisk som andrespråk nytt, og det ser ut til å være en manglende forståelse blant lærere generelt av at latvisk som andrespråk må undervises på en annen måte enn latvisk som førstespråk. Hittil har de fleste av de lærerne som har undervist latvisk for minoriteter, ikke sett denne forskjellen. Man har f eks brukt samme innhold og de samme pedagogiske metoder. Videre har man ikke sett undervisning av voksne som noe forskjellig fra undervisning av barn, for eksempel ved valg av temaer. Disse problemene har fått spesiell oppmerksomhet i de delene av etterutdanningsseminarene som har vært bare for de lærerne som underviser voksne (se nedenfor). Det vil si: hva er forskjellen mellom å undervise barn og voksne, og hva er relevante temaer/innhold for barn, hva er relevante temaer/innhold for voksne.

På seminarene har mitt oppdrag spesielt vært å ha ansvar for den lille gruppa av lærere som underviser voksne. Ved hvert seminar har de hatt sine separate økter i tillegg til fellesøkter med lærerne som underviser barn og ungdom. Dette ser ut til å ha vært veldig positivt for dem fordi vi selvfølgelig har kunnet fokusere spesielt på andrespråksundervisning for voksne. Prosjektlederne ønsket dette spesielt, særlig på grunn av problemene som er nevnt ovenfor, dvs at man tradisjonelt ikke har sett forskjell på det å undervise barn og det å undervise voksne.

Disse seminarene, som for en stor del har vært basert på gruppearbeid, har vært en bevisstgjøringsprosess på den måten at deltakerne selv har prøvd ut i praksis andre måter å studere på enn den måten de har vært vant til innafor sin pedagogiske tradisjon. I den tradisjonen har det vært vanlig enten å lese, å sitte

som passive tilhørere eller å lære noe utenat for så å reprodusere det. Ideen om samarbeid i grupper ser ut til å være ny for de fleste av lærerne. Det har tatt tid for dem å bli vant til denne tilnærminga og til å åpne seg for hverandre.

En annen vanskelighet i løpet av denne prosessen har vært terminologi. Slike problemer er generelle problemer for nesten alle vitenskapelige og tekniske områder i Latvia på grunn av den dominerende rolla som russisk spilte i så mange år. Fagspråksterminologi har ikke blitt utvikla i latvisk. Med hensyn til latvisk som andrespråk, er dette som nevnt et nytt fagfelt, og det finnes få eller ingen relevante termer på latvisk. Å låne engelske termer er problematisk ettersom de aktuelle lærernes engelskkunnskaper er begrensede, og ettersom språkpolitikken er svært puristisk. Også Haugen tar opp denne problematikken (under sitt prinsipp 3), og prøver å forklare purisme med blant annet det å hevde sin identitet på denne måten.

Disse problemene har vi møtt både i den konkrete undervisningen på etterutdanningsseminarene og under oversettinga av håndbøkene som er skrevet. Imidlertid har ei gruppe av lærerne nå utarbeidet ei terminologiordliste for latvisk som andrespråk. Denne finnes som appendiks til håndbøkene.

Fra september 1997 og fram til mars 1999 har det vært holdt seks todagers oppfølgingsseminarer inkludert observasjon (se nedenfor) ved de samme internasjonale kursholdere som var med tidligere. Mellom disse seminarene har lærerne holdt sine egne kurs for andre lærere i latvisk som andrespråk (her har kursholderne vært observatører). Med andre ord er de nå i gang med å arbeide som multiplikatorer.

Det videre arbeidet med prosjektet

Prosjektet er nå inne i sin andre fase (januar 1999 - desember 2000). I denne fasen vil man, i tillegg til multiplikatorenes etterutdanning av lærere tilgodese spesielle grupper som kan miste jobbene sine på grunn av manglende språkkunnskaper, som jernbanearbeidere, politi, grensevakt, militære og fengselsansatte.

Ett av de viktigste stikkordene for det videre arbeidet vil bli integrering. Tanker rundt og diskusjoner om dette vil bli tatt opp på alle plan, både på lærerkurs, ungdomsleire og i ungdomsklubber. En vil også arbeide aktivt i

forhold til massemedia for å fremme intergreringstanken. For å ha en startkapital for å finansiere videre drift når den internasjonale støtten til programmet forsvinner i 2001, selges undervisningsmaterieell som nå produseres fortløpende (What is the National Programme for Latvian Language Training doing? NPLLT info Nr 2/98-99: 19ff).

Lærdommer og erfaringer

Det er mange lærdommer og erfaringer å høste av en slik prosess og et slikt prosjekt. På en måte har det vært et slags eksperiment hvor utfallet har vært svært vanskelig å forutsi. På dette punktet i prosessen begynner man imidlertid å se resultater av iverksettinga av UNDP-prosjektet på flere områder, blant annet med hensyn til etterutdanninga. Nå er lærerne (multiplikatorene) i gang med å bruke det de har lært. Etter å ha hatt til sammen 95 undervisningstimer på seminarene pluss 60 oppfølgingstimer har de nå begynt å undervise andre.

Oppfølgingsseminarene og særlig kursholdernes observasjon av multiplikatorenes egne seminarer tyder på at det ovennevnte timetallet er i minste laget. Vi har sett en god del usikkerhet i multiplikatorenes egen behandling av de temaene som det har vært arbeidet med på våre seminarer, i form av reproduksjon av utenat lært og ubearbeida stoff og dermed også overfladisk behandling av stoffet. Dette er ikke overraskende og har tydeligvis sammenheng ikke bare med faglige, men også med undervisningsmessige aspekter og pedagogisk tradisjon.

Det å la lærerene starte arbeidet som multiplikatorer etter så kort tid er ei modig tilnærming hvor arrangørene har prøvd å eliminere den prosessen det er å gå gjennom den svært viktige og lange fasen med å praktisere det man har lært på andrespråkslever i klasserom. Men det er også uvanlig "modig" gjort å skifte statsspråk over natta, så å si. Hvis vi sammenligner med kursholdere i Norge, f eks, vil de fleste av disse kursholderne ha hatt årevis med erfaring som andrespråkslærere før de ville tenke på å undervise andre lærere og lærerstudenter. Men med en så kritisk språksituasjon som Latvia har hatt på 1990-tallet, kan man si at de ikke har hatt noe annet valg enn å ta dette store hoppet inn i framtida. Hvis dette lykkes for dem, er det i høyeste grad et bevis på at Haugens påstand om at språkplanlegging er det muligste kunst, er riktig. Noe av det mest interessante har vært å følge med i den prosessen disse lærerne har gått gjennom på relativt kort tid, og både erfare at dette er mulig og få et innblikk i hvordan det kan gjøres. Både i gruppe- og plenumsdiskusjoner samt i

spørsmål og svar har lærerne vist tegn til store forandringer. De tør å slippe seg mer løs enn før, og de er blitt mer åpne for å lære mer. Det at de ikke prøver å finne fasitsvar på alt slik de gjorde i begynnelsen, tyder på at de har fått mer innsikt og kanskje har innsett at fasitsvar ikke finnes. Videre ser det ut til at de har fått mer forståelse for at ting må settes inn i større sammenhenger. De spør ikke lenger etter konkrete forslag til praktiske aktiviteter som de kan ta med seg og bruke umiddelbart i klasserommene sine. De har også blitt mer interessert i den teoretiske siden av faget og viser dermed at de anser dette for å være en vesentlig og nødvendig del av dette faget. Teori var noe de fleste virket nokså uinteresserte i og negative til i begynnelsen.

Situasjonen for latvisk i Latvia i dag - perspektiver

Det arbeides nå mye med latviskopplering på alle nivåer i samfunnet, og flere ikke-etniske latviere behersker latvisk nå enn for bare få år siden (anslagsvis mellom 36 og 53% mot 23% ved folketellinga i 1989) (Latvia. Human Development Report. UNDP Riga 1997: 58). Det ser dessuten ut til å være en voksende enighet i Latvia om viktigheten av språkkunnskaper for integrering. Til tross for alt dette er det likevel for tidlig å snakke om en enhetlig statlig språkpolitikk. Et hovedproblem er at de mange institusjoner som arbeider med språkpolitiske saker og har et felles mål, har forskjellige innfallsvinkler og ikke klarer å koordinere seg. Andre hindringer er at russisk fortsatt dominerer på mange områder (f eks innafor transport, politi, fengsel, handel, store foretak og privat sektor) (Latvia. Human Development Report. UNDP Riga 1997: 58). Det finnes også eksempler på umulige språkkrav som utelukker dyktige folk fra stillinger og som også setter allerede marginaliserte grupper helt utafør samfunnet, som f eks løslatte fanger. Disse må kunne latvisk for å få arbeidsledighetsstønad når de kommer ut av fengslet, men har ikke noe skikkelig tilbud om latviskopplering i fengslet (Latvia. Human Development Report. UNDP Riga 1997: 59).

Det uttrykkes også bekymring over at ikke så mange bruker latvisk i daglig- og samfunnslivet som ønskelig. Fersk statistikk viser f eks at tallet på de som har russisk som morsmål og som oppgir å bruke mer latvisk enn russisk på jobben, har økt med 15% fra 1996 til 1999 (fra 9 til 24%) (Monthly Omnibus Survey February - March 1999. Language. Main findings. Baltic Data House: ii). Ellers nevnes det for denne gruppen at tallet på dem som bruker latvisk i hverdagskommunikasjon med venner har sunket med 14% i denne perioden (fra 23 til 9%). Det forklares ikke her hvorfor dette har skjedd. Hvis flere

brukte latvisk på flere områder, ville det helt klart kunne fremme utviklinga av latviskkunnskaper i befolkningen. Men språkplanlegging er en prosess som krever tid og tålmodighet, og folk ikke kan tvinges til å snakke et bestemt språk. I de fleste situasjoner velger folk det som faller naturlig, og det begge samtalepartnere behersker best.

Her er det interessant å sammenlikne et fenomen vi ser også her i Norge: nemlig det å tro at man kan styre folk til å bruke et bestemt språk, og det å knytte rettigheter opp mot språkkompetanse. Det er egentlig dette man gjør i Latvia når man krever bestått språktest for å kunne søke om statsborgerskap. Vi kan her sammenligne med visse gruppers iver etter å pålegge innvandrere i Norge å lære norsk, med trussel om sanksjoner hvis man unndrar seg. Her spiller dessuten en faktor som motivasjon ei viktig rolle. Arbeidet med dette prosjektet har lært oss noe om betydningen av utenomspråklige faktorer i forbindelse språklæringsprosessen, ikke minst den avgjørende betydning motivasjon har. Motivasjon styres ikke av forordninger, derfor er det ikke nok med en språklov eller med trusler. Det ser ut til at Haugen har rett når han skriver: "planleggeren spår, samfunnet rår".

Dessuten er det et problem jeg har nevnt tidligere som kan gjøre seg gjeldende, nemlig de fleste latvieres egen, noe spesielle holdning til språket sitt, og negative holdning til dem som prøver å bruke det som andrespråk. Videre mener språkplanleggerne at mange latviere har en tendens til å stole på at statsinstitusjoner styrer med bruken av latvisk, men ikke er nok oppmerksom på hvor viktig deres eget initiativ er med hensyn til valg av kommunikasjonspråk (Latvia. Human Development Report. UNDP Riga 1997: 60).

Skolesystemet ses av språkplanleggerne potensielt som en viktig og naturlig brikke i arbeidet med å fremme kunnskaper i og bruk av latvisk. Men da bør det etter deres mening etableres samarbeid mellom skoler med henholdsvis latvisk og russisk som skolespråk, et samarbeid som man dessverre har problemer med å få i gang. Det å trekke inn skolene er i tråd med Haugens syn. Han nevner skolen, lærerne og etterutdanning av dem som viktig for den delen av språkplanleggingsarbeidet som har med skriving og rettskriving å gjøre.

Det finnes allerede nå en generasjon latviere som ikke kan russisk. Og i framtida vil engelsk bli brukt mer enn russisk, iallfall av etniske latviere, ettersom stadig flere skoleelever i skoler hvor latvisk er skolespråket, har valgt

engelsk som første fremmedspråk i stedet for russisk etter at russisk ble sidestilt med engelsk, tysk og fransk i 1993. Engelsk har siden 1998 vært første fremmedspråk og dermed obligatorisk (Latvia. Human Development Report. UNDP Riga 1997: 60). Men om dette vil ha noe å si for bruken av latvisk og i tilfelle hva det vil ha å si, er umulig å forutsi.

Innafor det nasjonale programmet har man altså hittil vektlagt etterutdanning av lærere i latvisk som andrespråk. Utdanning av nye lærere har derimot ikke vært et prioritert område, og lite har skjedd her på grunn av lav prestisje og dermed liten søkning. Dette vil føre til stor lærermangel når dagens lærerne forsvinner ut i pensjon, noe som bekymrer myndighetene, som innser at noe snart må gjøres.

Det har også skjedd ting som potensielt vil kunne virke positivt på forholdet mellom folkegruppene i Latvia. Resultatet av folkeavstemningen høsten 1998 var et lyspunkt som ga optimisme og håp for minoritetene. Spørsmålet folk skulle svare "for" eller "imot" på var: "Er du for å forkaste loven som ble vedtatt 22. juni 1998, om endringer i loven om statsborgerskap?" (Aftenposten 2.10.98). Disse endringene skulle gjøre det lettere for minoritetene å få statsborgerskap. Mange var kritiske til denne måten å stille spørsmålet på fordi de var redd for at spørsmålet skulle bli misforstått. Folkeavstemningen viste imidlertid at flertallet ville ha den nye loven, og kritikerne mente da at folket likevel hadde forstått spørsmålet. Dermed var det åpnet opp for at flere kunne få statsborgerskap. Nå har dessuten Latvia for ikke lenge siden fått ny president, og også hennes tiltredelsestale, hvor hun understreket behovet for en forsoning mellom folkegrupper og partier i Latvia, gir håp. Dette er viktige skritt framover, og noe som bør kunne gi de ikke-latvisktalende mer motivasjon for å lære seg latvisk.

Så spørres det da om språkplanleggerne i Latvia har "profetisk teft", slik Haugen altså mener språkplanleggere må ha, og om målet i hovedsak er identisk med folkets ubevisste mål, slik Ray hevder det må være for å kunne nås.

Litteratur

Aftenposten 2.10.98.

Haugen, Einar: *Riksspråk og folkemål. Norsk språkpolitikk i det 20. århundre.* Universitetsforlaget 1968.

Kamenska, Angelita: *The State Language in Latvia: Achievements, Problems and Prospects.* Riga 1995.

Latvia. Human Development Report. UNDP Riga 1995.

Latvia. Human Development Report. UNDP Riga 1996.

Latvia. Human Development Report. UNDP Riga 1997.

Latvia. Human Development Report. UNDP Riga 1998.

Monthly Omnibus Survey February - March 1999. Language. Main findings. Baltic Data House.

Priedite, Aija: *Språk och kultur i Lettland.* Paper at the ASLA conference in Umeå, Sweden 1996.

Priedite, Aija: The Relationship Between Minority and Majority Languages in Latvia., in Røyneland, Unn (ed.): *Language Contact and Language Conflict..* Proceedings of The International Ivar Aasen Conference, University of Oslo. Volda 1997.

Republic of Latvia Language Law . Riga 1992 (trespråklig særtrykk).

What is the National Programme for Latvian Language Training doing? NPLLT info Nr.2/98-99.